

Publicēts: Jurista Vārds, domnīca, 2020. gada 15. jūnijs

Pieejams: <https://juristavards.lv/eseja/276804-a-kad-jus-labak-atcerejaties-notikuso-uzreiz-pec-notikuma-vai-tagad/>

Dr. iur. cand. Egons Rusanovs

ZAB «Rusanovs & Partneri» vadītājs

«...a, kad Jūs labāk atcerējāties notikušo uzreiz pēc notikuma vai tagad?»

Kāda it kā nevainīga, tomēr intelektuāli gluži vai tracinoša un simptomātiska jautājuma analīze ar provizorisku diagnozi Latvijas postpadomju kriminālprocesam: lēni ritošā (neatgriezeniskā?) deģenerācija (?)

«Iemesls lielākajai daļai mūsdienu krimināljustīcijas trūkumiem – mūsu juristu (gan teorētiku, gan praktiķu) nekulturālūmam. Tumsonīgi ļaudis («it kā izglītotie») beidzot aizsniedzās līdz varai un nu steidza realizēt kaut kādas idejas [...] kriminālprocesā, nerēķinoties ar tradīcijām, ignorējot realitāti. Nevēloties ieskatīties nākotnē. [...] Savukārt tiesībām, kas tiek saprastas kā kultūra, psihe, intuīcija, jābūt spējīgām aizpildīt likuma trūkumus, reģenerēt juridisko audumu; gādāt resursus likuma dziedinošai interpretācijai. Likums ir disharmonisks, nepilnīgs; tiesības, kultūra – harmoniskas. Tieši tiesību izpratnes līmenī jābūt nācīgas vienotībai. Tikai tad sabiedrība un valsts būs dzīvotspējīgas, kas pilsoņus apvieno vienota tiesiskā kultūra un ticība likuma taisnīgumam.»¹

Autors savā profesionālajā pieredzē gan pirms, gan pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas nereti sastāpies ar situāciju, kad tiesas sēdē, nopratinot apsūdzēto, cietušo un lieciniekus, tiesneši, prokurori un arī aizstāvji sistemātiski ekspluatē loģikas zinātnē par kļūdainiem atzītus tā dēvētos jautājumus ar dubultnozīmi² (daudzu jautājumu kļūda)³.

Kā viens no spilgtākajiem šādu jautājumu piemēriem ir jautājums vienlaicīgi arī ar acīmredzami uzvedinošu nozīmi: «Vai Jūs labāk atcerējāties notikušo uzreiz pēc notikuma [domāta –

¹ Александров А. Духless русского уголовно-процессуального права. В книге: Уголовное судопроизводство. Том 1. Научно-практическое пособие. Москва: Юрайт, 2017, с. 144-153.

² Kļūdas būtība ir dažādu jautājumu apzināta vai neapzināta sajaukšana vienā jautājumā. Klasisks piemērs ir sengrieķu sofisms: «Vai tu pārtrauci sist savu tēvu?». Tas ir vienkāršs tiešs jautājums, kas principā prasa viennozīmīgu «jā-nē» atbildi. Taču sniegt šādu atbildi var tikai cilvēks, kurš patiešām sit savu tēvu. Pārējos gadījumos kā apstiprinoša, tā noliedzosa atbilde radītu nepatiesus un aplamus secinājumus. Vedins I. Loģika. Rīga: Avots, 2000, 162.–163. lpp.

³ Oriģ. latīņu val. – *fallacia plurium interrogationum*. Kļūdas būtība ir dažādu jautājumu apzināta vai neapzināta sajaukšana vienā jautājumā. Vedins I. Loģika. Rīga: Avots, 2000, 162.–163. lpp.

nopratināšana pirmstiesas kriminālprocesā – autora piezīme] vai tagad [domāta – liecinošās personas nopratināšana aktuālajā tiesas sēdē – autora piezīme]»⁴. Parasti tam seko itin kā pašsaprotama atbilde – «protams, toreiz».

Jau padomju perioda kriminālprocesa laikos šāds jautājums tika uzdots gadījumos, kad tiesā tika konstatētas pretrunas starp iztiesāšanas gaitā liecinošās personas sniegtajām liecībām un kriminālprocesa iepriekšējās izmeklēšanas stadijā⁵ tās pašas personas sniegtajām liecībām⁶. Būtībā saņemtajai atbildei – «protams, toreiz» – vajadzēja vienlaicīgi apliecināt arī to, ka iepriekšējās izmeklēšanas stadijā liecība ir tikusi pierakstīta absolūti un neapšaubāmi pareizi, proti, tieši šādas liecības attiecīgā persona bija arī sniegusi tās pierakstītājiem. Jebkuri liecinošās personas iebildumi, ka šīs liecības neatbilst patiesībai, jo, piemēram, tikušas iegūtas piespiedu kārtā vai ar viltu (fiziski iespaidojot, draudot, solot mīkstāku sodu utt.), netika ņemti vērā, jo nebija taču pamata neticēt padomju milicijas vai prokuratūras darbinieku godaprātām. Turpmākā raksta kontekstā te uzreiz jāpatur prātā svarīgs aspekts – vai vispār un ja jā, tad cik tālu no klasiskās kontinentālās Eiropas kriminālprocesa doktrīnas skatu punkta šāda «uzticēšanās» ne-tiesas iestādei/orgānam⁷ ir iespējama. Tieši padomju kriminālprocess deformēja klasiskā kontinentālā kriminālprocesa būtību, kurā sakņojās dziļa neuzticība ne-tiesas iestādes/orgāna veiktajām procesuālajām darbībām.⁸

Diemžēl arī Latvijas postpadomju perioda tiesu zālēs šis, autora ieskatā, traciņoši kaitinošais padomju kriminālprocesa skolas klasiskais sofisms nekad nepārstāja būt pašsaprotami organiska liecinošo personu pratināšanas sastāvdaļa. Nebeidz arī pārsteigt tamlīdzīga jautājuma uzdevēju nereti

⁴ Izplatīta ir arī cita tāda paša jautājuma modifikācija: «Kad Jūs labāk atcerējāties notikušo – uzreiz pēc notikuma vai tagad?». Šādā variantā acīmredzamais jautājuma suģestējoši uzvedinošais konteksts gan ir mazāks.

⁵ Saskaņā ar tiesību doktrīnu padomju laikā viena no kriminālprocesa stadijām bija pirmstiesas izmeklēšana, kas iekļāva sevī izziņu un iepriekšējo izmeklēšanu. (Sk. Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess (Vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970, 15. lpp.). Kriminālprocesa kodeksa darbības laikā stadijas nosaukums bija «pirmstiesas izmeklēšana», kas ietvēra sevī izziņu un iepriekšējo izmeklēšanu. Šobrīd salīdzinoši šādas stadijas nosaukums ir «pirmstiesas kriminālprocess» un tajā ietilpst izmeklēšana pirmstiesas procesa laikā un kriminālvajāšana. (Sk. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 47. lpp.).

⁶ Raksta kontekstā nav nozīme, kad tieši šis jautājums ticis uzdots, – pirms vai pēc iepriekš sniegto liecību nolasīšanas Latvijas PSR KPK [Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1962. gads] 285. panta pirmās daļas 1. punkta (arī 2. punkta) kārtībā vai arī Kriminālprocesa likuma [Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. gada 11. maijs, Nr. 74.] 501. panta 1. punkta (arī 2. punkta) kārtībā.

⁷ Ar jēdzienu «ne-tiesas iestāde/orgāns» tiek saprasts Latvijas postpadomju perioda kriminālprocesā policijas vai policijas funkcijas izpildoši orgāni/iestādes (piemēram, LR IeM GrKPP ENAP, VDD, KNAB, VID NMPP), kā arī prokuratūras iestādes, kas institucionāli nav identificējami ar tiesu un ar tiesas spriešanas funkcijām.

⁸ Sk. Rusanovs E. Rietumeiropas vēsturiskās kriminālprocesa doktrīnas evolūcijas nekonsekvences un problēmas Latvijā. Grāmata: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Redkol. Priekšs. K. Strada-Rozenberga. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 389.–396. lpp.

acīmredzamais un tādēļ vienkārši smieklīgais lepnums par savu vai nu nenormālo asprātību vai arī oriģinalitāti, kas pat mēdz izpausties bezmaz aplausus vai vismaz klusu atzinību sagaidošu skatu mešanā uz tiesu sēžu zālē sēdošajiem klausītājiem un procesa dalībniekiem. Tas nevar neatstāt kriminālprocesa būtības profanācijas⁹, degradācijas¹⁰ vai pat deģenerācijas¹¹ pēcgāršu.

Neraugoties uz saprātīgām pūlēm, autoram avotos neizdevās noskaidrot šāda pratināšanas algoritma precīzu pirmsākumu. Iespējams, šāda tehnika sākotnēji būtu meklējama tajā padomju kriminālprocesa vēstures stadijā, kad iepriekšējā izmeklēšana pilnībā un neatgriezeniski zaudēja savu tiesas dabu. Šis process tika aizsākts vēl 1922. gada 25. maija pirmajā padomju Kriminālprocesa kodeksā¹², savukārt ar KPFSR Viskrievijas Centrālās Izpildkomitejas un Tautas Komisāru Padomes 1928. gada 3. septembra lēmumu¹³ un PSRS Centrālās Izpildkomitejas 1929. gada 30. janvāra lēmumu¹⁴ tas tika pilnībā pabeigts¹⁵.

Rezultātā padomju kriminālprocesā notika klasiskā kontinentālā kriminālprocesa tiesas iepriekšējās izmeklēšanas bojāeja, kas teorētiski pārvērtās par «policijas/prokurora izzīnu», kura bija apveltīta ar uzurpētām tiesas funkcijām.¹⁶ Šī izpratne tika implementēta Latvijas kriminālprocesā pēc Latvijas inkorporācijas Padomju Savienībā 1940. gadā¹⁷. Līdz ar to Latvijā kā Padomju Savienības daļā pilnībā

⁹ Profanācija [lat. *profanatio* – svētuma apgānīšana] – izkropļošana, sagrozīšana, primitivizēšana; necienīga izturēšanās pret ko cienījamu, nozīmīgu, vispāratzītu. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa u. c. Rīga: Avots, 2005, 604. lpp

¹⁰ Degradācija [fr. *degradation* < lat. *degradere* < *gradus* – pakāpe] – kvalitātes vai īpašību pasliktināšanās, pagrimums, panīkums. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa u. c. Rīga: Avots, 2005, 142. lpp.

¹¹ Deģenerācija [lat. *degenerare* – izdzimt, izvirst] – pakāpeniska pagrimšana, demoralizēšanās (par cilvēkiem un sabiedriskiem veidojumiem). Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa u. c. Rīga: Avots, 2005, 143. lpp.

¹² Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР [1922 года]. В: История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сост. Л. Н. Гусев. под. ред. С. А. Голунского. Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1955, с. 188–229.

¹³ Постановление ВЦИК и СНК РСФСР от 3 сентября 1928 года «Об изменении положения о судостроительстве РСФСР». В: История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сост. Л. Н. Гусев. под. ред. С. А. Голунского. Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1955, с. 467–477.

¹⁴ Постановление ВЦИК и СНК РСФСР от 30 января 1929 года «Об изменении и дополнении положения о военных трибуналах и военной прокуратуре». В: История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сост. Л. Н. Гусев. под. ред. С. А. Голунского. Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1955, с. 396–399.

¹⁵ Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства РСФСР. РСФСР, 1928, 117, с. 733; Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Союза Советских Социалистических Республик, 1929, 3, с. 106.

¹⁶ Смирнов А. В. Модели уголовного процесса. Санкт-Петербург: Наука, Альфа, 2000, с. 193–194.

¹⁷ PSR Savienības Augstākās Padomes Prezidija 1940. gada 6. novembra dekrēts par KPFSR kriminālās, civilās un darba likumdošanas pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku teritorijās. Padomju Augstākās Padomes Ziņotājs, 1940. gada 18. novembris, Nr. 46;

sāka darboties padomju kriminālprocesa tradīcijas ar visiem klasiskās jeb vēsturiskās kontinentālās Eiropas kriminālprocesa doktrīnas izkropļojumiem.¹⁸

Pagaidām atstājot šo jautājumu bez hipotētiskas atbildes jeb atklātu, tomēr skaidrs ir viens, proti, fundamentāla un konceptuāla nepieciešamība pēc reālas tiesas un ne-tiesas iestāžu/orgānu darbības norobežošanas kriminālprocesā ir identificējama kā Latvijas postpadomju kriminālprocesa pamatproblēma. Tā ietver sevī jautājumus par hipertrofēto ar gandrīz neierobežotām pilnvarām apveltītā un faktiski ārpus tiesas kontroles atrodošās prokurora figūras lomu kriminālprocesā, kriminālvajāšanas modeļa teorētiski eklektisko un tādēļ neskaidro konstrukciju¹⁹, sacīkstes (procesuālās līdztiesības) konstrukciju iztiesāšanā, liekulīgi neatzīstot faktisko objektīvās izmeklēšanas principu krimināllietu iztiesāšanā Latvijas postpadomju perioda kriminālprocesā. Īstenībā tieši tas ir cēlonis lietu izskatīšanas garajiem termiņiem nevis piedāvātie klaji manipulatīvie un populistiskie apgalvojumi par nelietīgajiem apsūdzētajiem un/vai viņu aizstāvjiem.²⁰

Turpinot analizēt minētā jautājuma atbilstību loģikas likumiem, secināms, ka pats šāda jautājuma uzdevējs jau zina un sagaida šo vienīgo it kā pareizo un loģisko atbildi – «protams, ka uzreiz pēc

Указ Президиума Верховного Совета СССР от 6 ноября 1940 года «О временном применении уголовного, гражданского и трудового законодательства РСФСР на территории Литовской, Латвийской и Эстонской Советских Социалистических Республик». В: История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сост. А. Н. Гусев. под ред. С. А. Голунского. Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1955, с. 572–573.

Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes 1940. gada 25. novembra paziņojums par KPFSR likumu (kodeksu) piemērošanu Latvijas PSR teritorijā. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs, 1940. gada 26. novembris, Nr. 74.

KPFSR Kriminālkodekss: ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāts, 1940, 202. lpp.

Par Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa apstiprināšanu. Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1961. gads, Nr. 3.

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss. Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1962. gads, 132. lpp.

¹⁸ Rusanovs E. Rietumeiropas vēsturiskās kriminālprocesa doktrīnas evolūcijas nekonsekvences un problēmas Latvijā. Grāmata: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Redkol. priekšs. K. Strada-Rozenberga. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 396. lpp.

¹⁹ Sk. arī Rusanovs E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas avotu meklējumos. Jurista Vārds, 2015. gada 6. janvāris, Nr. 01 (853), 28.–35. lpp.;

Rusanovs E. Rietumeiropas vēsturiskās kriminālprocesa doktrīnas evolūcijas nekonsekvences un problēmas mūsdienu Latvijā. Grāmata: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019., 389.–396. lpp.

²⁰ Piemēram, sal. Ko nozīmēs topošās valdības deklarācijā ierakstītais bezkompromisa tiesiskums. Tieša runa. Latvijas Televīzijas 2019. gada 15. janvāra raidījums.

Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/lv/149213/tiesa-runa-ko-nozimes-toposas-valdibas-deklaracija-ierakstits-bezkompromisa-tiesiskums> [aplūkots 2020. gada 2. februārī].

notikuma». Līdz ar to pēc atbildes saņemšanas tiek uzdots nākamais jautājums: «vai Jūs toreiz liecinājat patiesi?». Ņemot vērā dažādus psiholoģiskos aspektus (kuru iztirzāšana nav šīs publikācijas priekšmets), kā arī to, ka negatīvas atbildes gadījumā lieciniekam hipotētiski būtu jāuzņemas atbildība par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu iepriekš – pirmstiesas kriminālprocesā, persona pārsvarā atbild apstiprinoši. Pēc šāda apstiprinājuma saņemšanas nereti jautājuma uzdevējs, principā uzvedinoši izsakot savus secinājumus, vaicā arī itin kā pašsaprotamu jautājumu «tādā gadījumā arī liecības pierakstītas pareizi?», uz ko, protams, arī saņem personas apstiprinošu atbildi.

Īstenībā ar šādiem jautājumiem notiek liecinieku apmulsināšana un apmuļķošana, kam visbiežāk nav nekas kopīgs ne tikai ar objektīvās patiesības noskaidrošanu, bet arī ar likumību, jo no liecinošās personas ziņas tiek faktiski iegūtas, izmantojot viltu, šantāžu un/vai psiholoģiskus spaidus Kriminālprocesa likuma²¹ 130. panta otrās daļas 1. punkta izpratnē.

Šādu jautājumu virknē katrā no tiem jau sākotnēji ir ietvertas acīmredzamas loģikas likumu kļūdas. Arī Prof. Ivans Vedins norāda uz psiholoģiskā spiediena ietekmi uz liecinošo personu, sakot, ka

«no tiesas izmeklēšanas prakses ir zināms, ka pratināšanas procesā jautājumi ar dubultnozīmi var psiholoģiski ietekmēt stiprāk nekā korekti tiešie vai netiešie jautājumi. [...] Šāda psiholoģiska uzbrukuma paņēmiena efektivitāte nemaina attiecīgo jautājumu loģisko kvalifikāciju – tie ir loģiski nekorekti»²².

Kā zināms liecinošo personu liecības dažādu iemeslu dēļ var mainīties. Tiesību doktrīnā norādīts, ka

«pat vaļširdīgs liecinājums negarantē, ka procesa virzītājs iegūs no liecinieka ziņas atbilstoši uztvērumam. Tas var notikt tādēļ, ka liecinieka domu tēli, iespējams neatbilst īstenībai. [...] Subjektīvās kļūdas un nepilnības var izraisīt liecinieka, kā arī procesa virzītāja personības individualitāte, kas sakņojas uztveres, uzmanības, iegaumēšanas, saglabāšanas, aizmiršanas, priekšstatu reproducēšanas, domāšanas īpatnībās, emocionālā stāvoklī u.c.»²³.

Savukārt tā vietā, lai noskaidrotu subjektīvus un objektīvus apstākļus, kāpēc liecinošā persona atteikusies no savām iepriekšējām liecībām, kāpēc iepriekš iespējams sniegtas cita satura liecības, pēc būtības ar viltu, šantāžu vai psiholoģiskiem spaidiem jautājuma uzdevēja interesēs tiek iegūts liecinošās personas iepriekšējo liecību apstiprinājums, kuras atbilstoši formālajai loģikai, protams, it kā «būtu jāatceras labāk».

Protī, jautājuma uzdevēju nemaz neinteresē jautājums par liecinieka «atmiņu», bet gan vienīgi procesam vēlamo jeb iepriekš pirmstiesas kriminālprocesā sniegto liecību naratīva uzturēšana par katru cenu²⁴. Līdz ar to caur iepriekš minēto jautājumu prizmu («atmiņa»; «liecību patiesums» un

²¹ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. gada 11. maijs, Nr. 74.

²² Vedins I. Loģika. Rīga: Avots, 2000, 162.–163. lpp.

²³ Smilgānis V. Liecinieka liecību psiholoģija. I daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1995, 3. lpp.

²⁴ Naratīvs (latīņu val. – *narrativus* – vēstījošs) – stāstījums, vēstījums. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa u. c. Rīga: Avots, 2005, 496. lpp.

«liecību pareizums») jautājuma uzdevējs apstiprina sev interesējošo «liecību pieraksta pareizumu» jeb iepriekš minētā naratīva uzturēšanu.

Tādējādi patiesībā šajā uzvedinošajā jautājumā (tādā nozīmē, ka ar slēptu viltu, šantāžu vai psiholoģiskiem spaidiem tiek panākta vienīgā vēlamā atbilde) ar dubultnozīmi tiek apzināti sajaukti vairāki jautājumi, kuri saprotamu iemeslu dēļ netiek uzdoti skaļi un atklāti, bet nepārprotami ir izsecināmi no uzdotā jautājuma būtības.

Prof. I. Vedins ir izdalījis divus obligātus priekšnosacījumus, lai secinājums būtu uzskatāms par atbilstošu, proti, 1) domām, kas veido prātojumu ir jābūt patiesām pēc satura un 2) prātojuma procesā jāievēro noteiktas loģiskās kārtulas. Citiem vārdiem sakot

«jāizvairās no divu veidu kļūdām – kļūdām pēc satura, pēc būtības («error in re») un formāli loģiskām kļūdām («error in forma»). Ja prātojuma premisas ir patiesas, tad, ievērojot loģiskās kārtulas, mēs obligāti nonāksim pie patiesa secinājuma»²⁵.

Taču, ja

«prātojuma premisas ir aplamas, tad lielākoties arī secinājums būs aplams, kaut gan visas loģiskās kārtulas būtu ievērotas»²⁶,

vēl jo vairāk

«pietiek ar vienu aplamu priekšnoteikumu, lai jautājumu kvalificētu kā nekorektu»²⁷.

Analizējot domāšanas procesu, kas noris pēc pirmā iztīrītā jautājuma uzdošanas («kad jūs labāk atcerējāties notikušo toreiz vai tagad?»), konstatējams, ka tas patiesībā sastāv no šādām premisām 1) «visi cilvēki notikumus atceras labāk uzreiz (neilgi) pēc notikuma»; 2) «es esmu cilvēks». Līdz ar to veidojas secinājums, 3) ka «tādā gadījumā arī es notikumus atceros labāk uzreiz».

Taču skaidrs, ka pirmā premisa būtu absolūti neatbilstoša, jo, pirmkārt, pārlietu vispārina, izmantojot tādus apzīmējumus kā «visi», otrkārt, izmanto nekonkrētus jēdzienus, kā «atcerēties» un «atmiņa», «uzreiz pēc notikuma» un «tagad». Treškārt, pats apgalvojums kopumā, ka visi cilvēki labāk atceras notikušo uzreiz, izraisa acīmredzamus ieildumus.

Savukārt attiecībā uz domāšanas procesu, kas noris pēc otrā iztīrītā jautājuma uzdošanas («vai jūs liecinājat patiesi?»), secināms, ka tas sastāv no šādām premisām 1) «visas liecības tiek pierakstītas pareizi»; 2) «es liecināju». Tātad secinājums ir 3) «manas liecības ir pierakstītas pareizi».

²⁵ Vedins I. Loģika. Rīga: Latvijas Policijas Akadēmija, 1996, 12. lpp.

²⁶ Turpat.

²⁷ Vedins I. Loģika. Rīga: Avots, 2000, 162.–163. lpp.

Arī šajā gadījumā ir konstatējami nepiemēroti izteiksmes līdzekļi. Proti, pirmā premisa vispārīna, nepieļaujot izņēmumu gadījumus, līdz ar to šāda veida kategorizēšana ir nepieņemama. Turklāt raugoties empīriski, pati tiesu prakse liecina, ka liecību pieraksta nepareizums ir visnotaļ izplatīta parādība.

Līdz ar to konstatējams, ka šādi uzdoti jautājumi nav korekti no loģikas viedokļa, jo tajos izteiktie «spriedumi», proti, «visas liecības, kuras sniegtas uzreiz pēc notikuma, vienmēr ir patiesākas nekā vēlāk sniegtās liecības» un «visu cilvēku liecības tiek vienmēr pareizi pierakstītas», visos gadījumos nevar veidot pamatotus secinājumus.

Lai gan arī Prof. I. Vedins norāda, ka

«atsevišķos gadījumos arī no aplamām premisām var izrietēt paties secinājums pilnā saskaņā ar loģiskām kārtulām»,

taču lai

«rezultāti būtu neapšaubāmi un nevis nejauši, būtu jāievēro [iepriekš minētie] nosacījumi»²⁸,

izvairoties no iespējamām loģikas kļūdām.

Tā vietā atbilstoši jautājumi, piemēram, varētu būt «vai Jūs sniedzāt liecības uzreiz pēc notikuma?», «kādi bija liecību sniegšanas apstākļi?», «vai Jūs pārlasījāt liecības?», «ja nē, tad kāpēc?», «vai konstatējāt nepilnības vai neprecizitātes?», «ja jā, vai norādījāt uz to?». Protams, autors nepretendē uz absolūtu taisnību šādu jautājumu formulējumā un secībā, taču katrā ziņā, uzdodot šādus jautājumus, tiktu īstenota tiesas nopratināšanas būtība, proti, patiesības noskaidrošana, nemulsinot lieciniekus un citus procesa dalībniekus. Arī tiesību doktrīnā norādīts, ka

«izzinot faktus un apstākļus procesa virzītāja uzdevums nav apstiprināt kādas personas formulētu tēzi, bet gan noskaidrot patiesību»²⁹.

Tādējādi diemžēl šāda gadu desmitiem ilgusi tiesvedības norises deformācija, kuras būtību varētu raksturot ar ne-tiesas iestādes/orgāna darbības rezultātā iegūtu liecību nolasīšanu, pašsaprotami izraisīja ne tikai procesuālās sacīkstes idejas deformāciju, bet arī jautājumu uzdošanas liecinošām personām kultūras un valsts apsūdzības procesuālo funkciju degradāciju. Padomju kriminālprocesam piemītošais arhetips³⁰ tika saglabāts arī postpadomju Latvijas kriminālprocesā.

²⁸ Vedins I. Loģika. Rīga: Latvijas Policijas Akadēmija, 1996, 12. lpp.

²⁹ Smilgāinis V. Liecinieka liecību psiholoģija. I daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1995, 3. lpp.

³⁰ Arhetips [grieķu val.:— *archetypon* < *archē* sākums un *typos* — forma, pirmveids, paraugs]. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa u. c. Rīga: Avots, 2005, 68. lpp. Šeit domāti kā slēpti un stabili mehānismi jeb faktori, kas ne tikai ietverti pozitīvizētajos normatīvajos aktos, bet arī būtiski ietekmē šo normu piemērotāju psiholoģiju.

Tādā veidā līdzīgi kā padomju kriminālprocesā, kad pirmstiesas izmeklēšana, ko veica ne-tiesas iestāde/orgāns kļuva par kriminālprocesa dominējošu stadiju, bet tiesas process kļuva vien par formalitāti, arī postpadomju kriminālprocesā, formalizējot Kriminālprocesa likumā ietvertu mutiskuma principa ievērošanu, tiek leģitimizēts ne-tiesas iestādē/orgānā, neidentificējamos apstākļos iegūtas liecības.

Tāpēc pirmstiesas kriminālprocesā iegūtās liecības lielākoties krimināllietas izskatīšanas laikā kļūst par izšķirošām, jo saskaņā ar šobrīd izveidojušos praksi

«tiesai nav pamata apšaubīt šo liecību ticamību»³¹,

«nav pamata neticēt [liecinieka] liecībām»³²,

«tiesas kolēģija uzskata, ka liecībām, ko liecinieki sniedza pirmstiesas kriminālprocesa laikā [..], ir piešķirama augstāka ticamības pakāpe nekā pirmās instances tiesas izmeklēšanas laikā sniegtajām liecībām, jo tiesas kolēģija nekonstatē Kriminālprocesa likuma normu pārkāpumu [liecinieku] pirmstiesas izmeklēšanas laikā sniegto liecību iegūšanā»³³.

Šī raksta praktisko nozīmi autors saskata doktrinālās apziņas veidošanā un diskusiju radīšanā, kā arī dažādu iespējamu priekšlikumu izteikšanā likumdevējam.

Vienlaicīgi autors nevēlas ierosināt, teiksim, noteikt Kriminālprocesa likumā aizliegumu uzdot uzvedinošus jautājumus pirmstiesas kriminālprocesā izmeklēšanas vai kriminālvajāšanas stadijā, kā tas ir izdarīts visklasiskākajā postpadomju kriminālprocesa valstī – Krievijas Federācijā³⁴. Pašreizējā situācijā tā būtu vienīgi klaji deklaratīva likuma norma, vienlaikus neradot konkrētus kontroles mehānismus, piemēram, par pašsaprotamu un obligātu nosakot katras pratināšanas gaitas fiksēšanu ar tehniskiem līdzekļiem līdzīgi kā Kriminālprocesa likuma 483. panta kārtībā tas notiek Latvijas tiesās.

Šādu priekšlikumu autors nav iecerējis izteikt tāpēc, ka diemžēl nav skaidri definēts, kas ir nepieļaujami jautājumi, cik tālu izmantojamas šādas pirmstiesas kriminālprocesā iegūtas liecības

³¹ Kurzemes apgabaltiesas 2019. gada 14. maija spriedums lietā Nr. 15830014213.

³² Rīgas apgabaltiesas 2017. gada 26. septembra spriedums lietā Nr. 11092040710.

³³ Kurzemes rajona tiesas (Liepājā) 2016. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. 15830012612.

³⁴ Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 189. panta (Pratināšanas izdarīšanas vispārējie noteikumi) otrās daļas pirmajā teikumā noteikts, ka aizliegts uzdot uzvedinošus jautājumus. Doktrīnas avotos ar šo aizliegumu saprot nepieļaujamību pratināmajam uzdot tādus jautājumus, kas ietver sevī sagaidāmo atbildi, nepārprotami uzvedina nopratināmo uz izmeklētāju apmierinošo atbildi, kā arī ļauj, smeļoties, no izmeklētāja jautājumā ietvertajām ziņām, noorientēties uz to izmantošanu savās liecībās. Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. 9-е изд, пер. и доп. Под общ. ред. В. М. Лебедева, отв. ред. В. П. Божьев. Москва: Юрайт, 2014, с. 564.

tiesas izmeklēšanā. Līdz ar to šāds ierosinājums nedotu nepieciešamo pienesumu un nepiepildītu normu ar pietiekošu saturu, lai novērstu praksē pastāvošās problēmas.

Lai gan patiešām, bez tradicionālā finansējuma trūkuma atrunas citādi ir visnotaļ grūti racionāli izskaidrot, kādēļ 21. gadsimtā Latvijā vēl joprojām nav noticis tā, lai krimināllietas izskatīšanas gaitā tiesā, procesa dalībniekiem būtu iespējams pārliecināties par pilnas pratināšanas gaitas likumību, izslēdzot jebkuras šaubas par Kriminālprocesa likuma 130. panta (Pierādījumu pieļaujamība) otrajā daļā norādīto apstākļu esamību.

Jāapšaubā, ka mūsdienu ne-tiesas iestādēm/orgāniem – VP GKrPP struktūru (piemēram, ENAP u.c.), KNAB, VID MMPP vai VDD izmeklētājiem, noprotinot vēlākos galvenos «apsūdzības lieciniekus» krimināllietās, būtu kas slēpjams. Turklāt tas minimizētu riskus, ka izmeklēšanas darbību gaitā notiek neatļauta procesuālo labumu un priekšrocību piedāvāšana apmaiņā pret konkrētu liecību saturu. Pratināšanas gaitas precīza fiksēšana, kurai pašsaprotami tāpat būtu jānotiek Kriminālprocesa likuma ietvaros, nevar tikt uzskatīta par izmeklēšanas noslēpumu.

Līdzīgi arī iemesli, kādēļ pašreizējais Latvijas postpadomju perioda pirmstiesas kriminālprocesā tomēr saglabāta sava padomju kriminālprocesa priekšteča – ne-tiesas iepriekšējās izmeklēšanas būtība, kur, aizstājot Rietumeiropas kriminālprocesa doktrīnā ar institucionālai tiesai (izmeklēšanas tiesnesim) piešķirto iepriekšējās izmeklēšanas funkciju, tehniski ir iespējams, piemēram, it kā cēla noziedzības apkarošanas mērķa dēļ, realizēt principu – pierādīšana par katru cenu, jo bez tā konkrētas personas vēlākā notiesāšana kļūtu vai nu apšaubāma, vai arī pilnīgi neiespējama.

Šādu problemātiku tiesību zinātnieki aktualizē arī citās valstīs, kuras ietekmēja iepriekš pastāvošie autoritāri un totalitāri režīmi, mainot tiesvedības pamatvērtības un procesā iesaistīto pušu lomu un tiesības. Piemēram, Sņežana Koņeva (*Снежана Ивановна Конева*) savā promocijas darbā norāda, ka

«var cik vēlas runāt un rakstīt par tiesu varas neatkarību, sacīksti un pušu vienlīdzību, taču, kamēr pierādījumu iegūšanas [oriģ. – производства] tehnoloģija būs inkvizitoriska, tie nekļūs par realitāti. Inkvizīcijas (autoritāras) tradīcijas un stereotipi, gadsimtiem veidojušies, caurvij [Krievijas] kriminālprocesuālo kultūru, nozīmīgā mērā nosaka mūsdienu tiesiskuma apziņu.»³⁵

Latvijā postpadomju perioda laikā tiesību doktrīnā ir norādīts, ka

«tiesībaizsargāšanas iestāžu darba efektivitātes pārbaude un izpēte parāda, ka procesa virzītāji ne vienmēr pietiekoši izzina un analizē liecinieka liecības un to veidošanos»³⁶.

Autora ieskatā, arī šobrīd ir konstatējami vairāki trūkumi liecību iegūšanas un pārbaudes procedūrā.

³⁵ Конева С. И. Судебные вопросы в уголовном процессе: доказательственное значение и порядок проведения. Pieejams: <https://www.iuaj.net/node/1342> [aplūkots 2019. gada 21. decembrī].

³⁶ Smilgainis V. Liecinieka liecību psiholoģija. I daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1995, 3. lpp.

Līdz ar to būtiski rosināt diskusijas par jautājumā «kad Jūs labāk atcerējāties notikumu tagad vai uzreiz pēc notikuma nopratināšanā» saistītajiem tematiem – pirmkārt, jautājumu pieļaujamības problēmatika Latvijas kriminālprocesā un, otrkārt, pirmstiesas kriminālprocesā iegūto liecību izmantošana pierādīšanā, tās nolasot tiesas sēdē.